

Fél évezred magyar történelme – új szemmel¹

1. Kristó Gyula:
A tizenegyedik század története 182 o.
2. Makk Ferenc:
A tizenkettedik század története 223 o.
3. Almási Tibor:
A tizenharmadik század története 221 o.
4. Bertényi Iván:
A tizennegyedik század története 213 o.
5. Draskóczy István:
A tizenötödik század története 246 o.
Pannonica Kiadó, Budapest, é. n. [2000]

Nem kis fába vágta a fejszéjét a *Magyar századok* című sorozat szerkesztője és szerzői, amikor arra vállalkoztak, hogy a magyarság elmúlt ezer esztendejének történetét tíz kötetben – egy-egy kötetet szánva minden évszázadra – tárják az olvasók elé. E cél megvalósításához jó alkalmat teremtett a magyar államalapítás millenniuma, amelynek ünneplése során, érthető módon még fokozottabban jelentkezett az az igény, hogy áttekinthessük mindazt, ami eleinkkel s velünk az elmúlt évezredben történt, illetve számot vessünk azzal, amit a történettudomány ezen ezer évről mondani tud. A sorozat elkészítésének a Millenniumtól független aktualitását sem nehéz belátni, hiszen az elmúlt ezer év modern történeti szintézise már régóta hiányzott az érdeklődő olvasók polcáról. A legutóbbi – bár számos ponton eltérő koncepciójú – összefoglalás ugyanis időben csak 1867-ig jutott el (*Magyarok Európában* – Engel Pál, Szakály Ferenc és Kosáry Domokos tollából), míg ez a mostani maradéktalanul feldolgozza

történelmünk elmúlt évezredét. A *Magyar századok* könyvsorozat persze majd akkor tekinthető végképp befejezettnek, ha a 9. és 10. századok még meg nem jelent története is napvilágot lát, valamint a kronológiai kötet is elkészül. Talán e sorozat megjelenésének is része van abban, hogy okafogyottá vált annak a négy kötetre tervezett, 100 éves magyar történetnek a megjelentetése, amelynek Engel Pál (Kezdetektől 1526-ig), Szakály Ferenc (1526-1711) és Glatz Ferenc (1711-1990) lettek volna a szerzői.²

A *Magyar századok* sorozat köteteinek kézbe vételekor azonban több kérdés is felmerülhet az olvasóban. 1. Hogyan mutatható be az elmúlt évezred egésze, ha a történelmi folyamatokat mechanikusan átszelő időhatárokkal daraboljuk fel azt? 2. Lehetséges-e különböző szerzők által írt „évszázadtörténetek” segítségével egységes képet nyújtani a mögöttünk álló ezer év történetéről?

Az első kérdésre már a kötetek előszavából választ kapunk. A szerzők ugyanis igyekeztek a történelmi folyamatok szempontjából (is) releváns cezúrákat választani monográfiájuk kezdő- és záró évszámául. Így például a 11. század története 997-1095-ig, a 12. századé 1095-1196-ig, a 13. századé 1196-tól 1301-ig tart. Természetesen a sorozat köteteinek arányosítása miatt nem mindig lehetett a századfordulóhoz közel eső és mégis egyértelmű korszakhatárt választani, így a 14. század elbeszélése 1301-től 1402-1403-ig, a 15. századé pedig 1403 „tájától” 1526-ig tart. A sorozat szerzői tehát a korszakhatárok tekintetében

¹ E sorok írója – lévén középkorász – csak arra vállalkozhatott, hogy a sorozat első öt kötetéről mondjon véleményt, az évezred második, történelmi forrásokkal kétségtelenül jobban dokumentált feléről szólókat más, hozzáértőbb szakember(ek)nek hagyva meg.

² A vállalkozás meghíúsulásában természetesen közrejátszott a kiváló történész, Szakály Ferenc váratlan halála is. Jelen sorok korrektúrázása idején sajnos már Engel Pál sem lehet közöttünk, akinek a sorozat számára írt kötete egyébként elkészült, és meg is jelent *Szent István birodalma* címmel.

messzemenően igyekeztek szem előtt tartani a történelmi változásokat, sorsfordulókat is. A 11. század története kapcsán egy fejezet erejéig még a 10. század legfontosabb kérdéseiről (életmód, kalandozások, társadalom, politikai viszonyok) is képet kapunk, hiszen e nélkül a 11. század változásai aligha lennének megérthetők.

A sorozat – jelenleg – első kötetében Kristó Gyula a „szakrális” tizenegyedik század történetét négy tárgykör köré csoportosította. Az első (*A királyság*) és a második (*A kereszténység*) a magyarság életében a két legnagyobb változáson átment területet, az államot és a vallást mutatja be. *A királyság* című fejezetben nemcsak a koronázásról, illetve a 11. század királyairól és királynéiról olvashatunk, hanem a királyi hatalomgyakorlás mikéntjéről, a pénzverésről, adózásról, törvénykezésről, közigazgatásról, hadügyekről, külkapcsolatokról, illetve a 11. században még a királyi hatalom attribútumának tekinthető oklevéladásról is. Mind olyan területei ezek az életnek, amelyek gyökeres átalakulást mutatnak 10. századi előzményeikhez képest, sőt közülük némelyik (pénzverés, törvényhozás) éppen a középkori magyar állam létrejöttének közvetkeztében alakult ki. A kereszténység elterjedésének megindulása, a térítéssel együtt haladó egyházszervezés, s ezzel a nyugati műveltség megjelenése ugyancsak teljesen új minőséget jelentett a magyarság életében. Ezt mutatja be *A kereszténység* című fejezet, amelyben a térítés, az egyházszervezés, a püspökök, a kolostorok, az iskolázás, az irodalom, a szentté avatások, az egyházi bevételek és a hitélet alkotnak egy-egy témakört. További két fejezet egyike (*Az ország népe*) a társadalom, másika (*A mindennapok*) pedig az életmód bemutatására vállalkozik. E fejezetek különös értéke, hogy olyan kérdésekről adnak összefoglaló áttekintést, amelyek talán kevésbé ismertek az olvasóközönség számára. Így például a Magyarországra érkezett külföldiekről, illetve külföldre ment magyarokról is olvashatunk. Érzéketlenül mutatja be a szerző a szabadság és szolgaság fogalmának változását, illetve a marginalizálódó, szolgai sorba lecsúszó tömegek helyzetét, annak az

alapvető átalakulásnak a kezdetét, amely a 10. században még döntően szabadokból álló társadalom nagy részét szolgai állapottá tette.

A tizenkettedik század történetének megírása kapcsán a szerző, Makk Ferenc egy olyan évszázadot mutat be, amely elég kevésbé ismert a szélesebb közönség számára, s amelyre vonatkozóan történetész szakmai körökben is elterjedt az a nézet, hogy történelmünk szürke, jellegtelen időszak volt. Aki végigolvassa a kötetet, megbizonyosodhat róla, hogy e század nemcsak a későbbi változások kiérlelése terén, hanem önmagában szemlélve is izgalmas változásokat hozott, még ha ezek nem is voltak olyan alapvetők, mint amilyenek az 11. vagy a 13. században lezajlottak. A tizenkettedik század a Szent István-i modell kiteljesedését hozta, a királyi hatalom megerősödött, ereje kizárólagossá vált, így uralkodóink már a hódításra is gondolhattak. A 11. század defenzív külpolitikájával szemben az expanzió válik a külügyek meghatározó törekvésévé, így tehát nem véletlen, hogy Makk Ferenc könyve jelentős teret szentel az ország külkapcsolatainak bemutatására. A birodalomépítés terén III. Béla jutott a legmesszebb, uralkodásának időszaka tekinthető a korszak csúcspontjának, amely azonban egyben lezárása is egy felfelé ívelő szakasznak. A század történetét „a kronológia láncára fűzve” ismerhetjük meg, az egyes fejezetek egy-egy királyunk korát, uralkodását mutatják be. Nem véletlen ezért, hogy e kötet összefoglaló utószava a leghosszabb, hiszen a gazdaság, társadalom, népesség, életmód és a királyi hatalom változásainak átfogó summázatára kerül itt sor.

Az Almási Tibor által bemutatott tizenharmadik századot számos, az élet szinte minden területén jelenlévő, mélyreható változás, „romlás és épülés különös kontrasztja” jellemzi. E százöt esztendő történetét királyok uralkodása szerinti fejezetekbe rendezve tekinthetjük át. Emellett azonban egy belső cezúra is érzékelhető a kötetben, amit a II. András uralkodását – gyakorlatilag a korszak első harmadát – összefoglaló alfejezet (*Az örökül hagyott ország*) alkot. Még

felsorolásszerűen is igen terjedelmes lenne az a lista, amely a tizenharmadik század változásait összegezné, a társadalom és a gazdaság elemein át a településrendszer, a hatalom és a népesség kérdéseit. A stilsztikailag is igényes sorozat kötetei közül is kiemelhető Almási Tibor könyve, melynek szinte irodalmi képei, ötletdús megfogalmazása nagy mértékben fokozzák az olvasás élményét. E választékosság jegyében kaptak 13. századi királyaink jelzőket nevük mellé, s lett például II. András „a vállalkozó kedvű”, IV. Béla a „fontolva újító”, IV. László pedig „a sorssal dacoló” király. A század története, illetve az erről kialakított kép szempontjából alapvető jelentőségű és örvendetes a szerző azon törekvése, hogy ezen időszakot ne csupán egy halódó dinasztia és államrend alkonyaként mutassa be, de érzékeltesse az újjászületésnek a régi rend málladékain kibontakozó csíráit, mindazon folyamatokat – az árutermelés és pénzgazdálkodás kialakulását, a városiasodást, az egyéni és kollektív jogok kibontakozását stb. –, amelyek majd az országot a 14. században ismét az európai nagyhatalmak sorába emelik.

A tizennegyedik század történetét megíró Bertényi Iván a tematikus kötet szerkezetet választotta mondanivalója rendszerbe foglalásához. A kortárs Európa bemutatására önálló fejezetet szánt a szerző. Ez érthető is, hiszen a tizennegyedik század magyar története, térbeli határait tekintve túllépett korábbi keretein, nemcsak a külföldi uralkodócsaládokból származó királyok, hanem az ország nagyhatalmi státusza révén is. E század lezárultának időhatárát sem volt könnyű megállapítani, amit bizonyít az is, hogy a szerző a teljes előszót ennek a kérdésnek szenteli. Az egyes fejezetek áttekintést adnak a tizennegyedik századi magyar történelem valamennyi fontosabb színteréről. Külön fejezet foglalkozik a kis-királyok hatalmának megtörésével, a társadalommal, a gazdasággal, a királyi birtokadomány-politikával, a hadügygel, a külpolitikával és az államkormányzattal. Kronologikus fejezet tárgyalja e század uralkodóit. Csemegének számít a korabeli királyaink feleségeiről szóló fejezet. Önmagában is so-

kat mondó tény, hogy Bertényi Iván már külön fejezetben tekinti/tekintheti át a tizennegyedik század kulturális életét. Erre az időszakra vonatkozóan ugyanis nemcsak a magyarországi kultúra vált az európai szerves részévé, hanem a fennmarad emlékek száma is lehetővé teszi, hogy a korábbiakhoz képest többet mondhasson a szerző a festészet, az építészet, az irodalom vagy akár az ötvösség jellemzőiről.

A „hosszú” tizenötödik századot Draskóczy István tollából ismerheti meg az olvasó. Az 1403 és 1526 közötti időszak nemcsak Magyarország, hanem egész Európa számára is visszafordíthatatlan változásokat hozott. A stagnáló, hanyatló, majd új erőre kapó, de már megváltozott Európa jelentette azt a történelmi teret, amelynek Magyarország egyre inkább csak a perifériáján foglalhatott helyet, jóllehet a korszakban még a kontinens vezető hatalmai közé számított. Ezt a szerepet ideig-óráig sikerült ugyan megőrizni, ezek a sikerek azonban csak átmenetiek voltak, ráadásul az ország erőforrásait a végletekig próbára tették. Az ország déli végeinél már a 14. századtól feltűnő, de igazából a tizenötödik században nyomasztóvá váló török veszély olyan egyenlőtlen és kilátástalan küzdelemre kényszerítette az európai hatalmak által magára hagyott Magyar Királyságot, amely szükségszerűen vezetett az ország összeomlásához. A szerző e mozgalmas időszakot több tematikus fejezetbe rendezve tárgyalja. Az ország és népeinek bemutatása után külön fejezet foglalkozik a falvak, a városok, a nemesek, illetve a templomok és kolostorok világával, felölve ezáltal a mindennapi élet legfontosabb színtereit. A köz-történet (*Bel- és külpolitika 1403-1526*) és az állam működésének bemutatása (*A király és a rendek*) szintén önálló fejezetben kapott helyet. Ugyancsak külön fejezet (*Középkor és újkor határán*) ad képet a magyarországi értelmiség és a művelődés tizenötödik századi helyzetéről.

A kötetek ismertetését ezen a ponton – amennyiben egymástól független monográfiákról lenne szó – be is lehetne fejezni. Mivel azonban azok egy sorozat részeit képezik, ide kívánczik még néhány gondolat.

A *Magyar századok* sorozat kötetei együtt ugyanis többet nyújtanak, mint külön-külön, a sorozat összértéke több, mint részei értékének az összege. A sorozat – s ez minden bizonnyal a szerkesztő, Szvák Gyula érdeme – olyan megtartó, ám mégis megengedő keretet tudott biztosítani az egyes szerzőknek, amelyet felhasználva ki-ki a témájának, korszakának legmegfelelőbb szerkezetet használhatta. Az pedig már a szerzőket dicséri, hogy munkájuk során szem előtt tudták tartani az egészet is, s ennek köszönhetően a sorozat kötetei szervesen illeszkednek egymáshoz, a történelmi folyamatok – legyenek azok akár több évszázadon áthúzódóak – nem vesznek el az olvasó szeme elől, hanem mindvégig követhetők maradnak. Külön is kiemelendők, mert szintén a sokszínűség egységét valószínűsítják meg, a kötetek végén található függelékek, melyekhez a kötéstáblák belső oldalain szereplő térképeket is hozzá lehet szá-

mítani. E függelékekben az egyes évszázadok „miniarchontológiája”, családfák, térképek találhatók. Minden kötethez jól használható személy- és helynévmutató, illetve bőséges, műfaji csoportokra osztott, tájékoztató irodalomjegyzék tartozik. Említést érdemel a kötetek esztétikai megjelenése is, a keménytáblás, szépen megtervezett kötés, az elegáns betűtípus, futófejléc és oldalszámozás – amely ugyan a sorozat egészét tekintve nem következetes – mind-mind jóleső élménnyé teszik a kötetek kézbe vételét.

A *Magyar századok* sorozat első öt kötete szakmai színvonal és esztétikum tekintetében is igen magasra helyezte a mércét, ezért könnyen megjósolható, hogy hosszú ideig alapvető jelentőségű mű lesz a magyar történelem iránt érdeklődő olvasók polcán.

Kőfalvi Tamás